

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Pierwsza nowela ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 roku, zawierającej statut organiczny województwa śląskiego

Author: Józef Ciągwa

Citation style: Ciągwa Józef. (2012). Pierwsza nowela ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 roku, zawierającej statut organiczny województwa śląskiego. "Z Dziejów Prawa" (T. 5 (2012), s. 157-176).

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

JÓZEF CIĄGWA
Katowice

***Pierwsza nowela ustawy konstytucyjnej
z dnia 15 lipca 1920 roku,
zawierającej statut organiczny
województwa śląskiego***

***Geneza ustawy konstytucyjnej
z dnia 8 marca 1921 r.***

Ścisły związek autonomii województwa śląskiego z art. 88 traktatu wersalskiego znany jest od dawna. O politycznej, plebiscytowej genezie ustawy konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego z 15 lipca 1920 r., zawierającej statut organiczny województwa śląskiego (Dz.U.R.P. Nr 73, poz. 497), pisali badacze ustroju przedwojennego województwa śląskiego, a fakt ten potwierdzali główni aktorzy idei autonomii, jeszcze przed uchwaleniem rzeczzonej ustawy, tj.: Wojciech Korfanty, Konstanty Wolny czy Józef Buzek, by wspomnieć tylko tych najważniejszych. Nie można nadto pomijać faktu, że opracowanie projektu autonomicznej ustawy zlecono Polskiemu Komisariatowi Plebiscytowemu w Bytomiu, i że Sejm Ustawodawczy powołał do życia — podlegającą Komisji Spraw Zagranicznych — Podkomisję Plebiscytową.

Przypomnijmy więc jeszcze raz brzmienie art. 88 traktatu między państwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Niemcami, podpisanego w Wersalu 28 czerwca 1919 r., ogłoszonego — jako tekst niemający mocy urzędowej — w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 1920 r., Nr 35, poz. 200. Pierwsze zdanie — dość obszernego — art. 88 traktatu stanowiło, co następuje: „W części Górnego Śląska, położonej w granicach poniżej opisanych, miesz-

kańcy zostaną powołani do wypowiedzenia się przez głosowanie, czy życzą sobie przyłączenia do Niemiec, czy też do Polski”.

O różnych środkach propagandy plebiscytowej, tak polskiej, jak i niemieckiej, pisał najbardziej wyczerpująco Władysław Zieliński, w wydanej drukiem rozprawie doktorskiej, przygotowanej pod kierunkiem profesora Kazimierza Popiołka, zatytułowanej *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku* (Wrocław 1972, 255 s., 1 nlb.).

Z szerokiej gamy środków plebiscytowej propagandy zwróćmy uwagę na — występujące zresztą w stosunkowo małym nasileniu — argumenty o treści ustrojowej. I tak, zachętą dla Ślązaków do głosowania za przynależnością Śląska do Niemiec miała być ustawa Pruskiego Zgromadzenia Krajowego z 14 października 1919 r. o utworzeniu prowincji górnośląskiej, co w Polsce traktowano jako przyznanie Górnemu Śląskowi ograniczonej autonomii. Odpowiedzią ze strony polskiego ustawodawcy była ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 r., zawierająca statut organiczny województwa śląskiego. Sprawozdawca Komisji Konstytucyjnej profesor Józef Buzek dowodził w czasie 164. posiedzenia plenarnego polskiej konstytuandy, że uchwalana właśnie wtedy polska autonomia jest znacznie lepsza od pruskiej. Kilka miesięcy później zabrał głos ustawodawca ogólnoniemiecki, uchwalając 27 listopada 1920 r. korzystną dla Górnego Śląska, który znajdzie się po niemieckiej stronie, nowelizację art. 167 konstytucji weimarskiej. Zgodnie z przyjętym wówczas uzupełnieniem art. 167 konstytucji Republiki Weimarskiej, brzmiał następująco: „In der preussischen Provinz Oberschlesien findet innerhalb zweier Monate, nachdem die deutschen Behörden die Verwaltung des zur Zeit besetzten Gebietes wieder übernommen haben, eine Abstimmung nach Artikel 18 Abs. 4 Satz 5 darüber statt, ob ein Land Oberschlesien gebildet werden soll”. To nie przypadek, ale celowe działanie niemieckiego ustawodawcy, pokazującego, że państwo niemieckie da Górnoślązacom znacznie więcej niż polska ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 r., podnosząc prowincję górnośląską do rangi odrębnego *Landu*. Jedną z niemieckich, pisanych zresztą kiepską polszczyzną, broszur propagandowych podkreślała trafnie wartość tego rozwiązania: „Na podstawie tej ustawy Górny Śląsk będzie zupełnie tak samodzielnym, jak Bawaria”. Równocześnie jednak chytrze pomijała rzucającą się w oczy wadę zapowiadanego w listopadowej ustawie przekształcenia prowincji górnośląskiej w odrębny kraj Rzeszy. Wadą tą był warunkowy charakter zapowiadanych rozwiązań, tj. ich uzależnienie od wyniku głosowania.

Plebiscyt, jako jedna z form demokracji bezpośredniej, stosowany był dwa razy na obszarze byłego zaboru pruskiego, tj. plebiscyt na Warmii, Mazurach i Powiślu (11 lipca 1920 r.) oraz plebiscyt na Górnym Śląsku (20 marca 1921 r.). Trzeci plebiscyt, mający przesądzić o południowej granicy, na obszarze Spisza, Orawy i Śląska Cieszyńskiego, wyznaczony na 24 lipca 1920 r., nie doszedł do skutku.

Od czasu powołania Polskiego Komisariatu Plebiscytowego w Bytomiu i Niemieckiego Komisariatu Plebiscytowego w Katowicach wyraźnie nasilała się propaganda plebiscytowa obu stron konfliktu. Środkami propagandowymi były między innymi: artykuły prasowe, małe druki zwarte, ulotki, nalepki itp.

Badając problem genezy pierwszej noweli statutu organicznego, nie sposób pominąć atmosfery zaniepokojenia strony polskiej obietnicą przekształcenia prowincji górnośląskiej w odrębny kraj związkowy Republiki Weimarskiej. Mogło się bowiem wydawać, że uzupełnienie art. 167 niemieckiej konstytucji z 11 sierpnia 1919 r., dokonane ustawą z 27 listopada 1920 r., osłabi oddziaływanie ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. W tej sytuacji Sejm Ustawodawczy uchwalił — na 216. posiedzeniu plenarnym — pierwszą nowelizację ustawy o autonomii Śląska, tj. ustawę konstytucyjną z dnia 8 marca 1921 r. o uzupełnieniu statutu organicznego województwa śląskiego, ogłoszoną w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” — z 22 marca 1921 r. — Nr 26, poz. 146. Nie od rzeczy będzie zauważyć, że polski ustawodawca walczył do końca o duszę górnośląskiego uczestnika plebiscytu, obiecując 12 dni przed plebiscytem¹ dodatkowe przywileje mieszkańcom autonomicznego województwa, dezawuuując w ten sposób wartość niemieckiej ustawy z 27 listopada 1920 r.

Zanim przejdziemy do analizy treści marcowej nowelizacji i uzasadnienia przyjętych w niej rozwiązań, zwróćmy uwagę na mały tekst, pisany wprawdzie po polsku, ale bez wątplenia niemieckiego autorstwa, będący krytyką polskiej ustawy autonomicznej, a jednocześnie pochwałą ustawy niemieckiego Reichstagu z 27 listopada 1920 r.

Mała, licząca trzy strony tekstu, publikacja, bez oznaczenia autora i daty oraz miejsca wydania, pt. *Jak wygląda polska autonomia*, ukazała się zapewne pod koniec 1920 r., lub na początku 1921 r., w każdym razie już po ogłoszeniu niemieckiej ustawy z 27 listopada 1920 r., której rozwiązania bezkrytycznie chwaliła.

Paradoksalnie, tego interesującego źródła nie ma na Śląsku, w ogromnych przecież zbiorach *silesiaków*. W lecie 1976 r. znalazłem je w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w Lublinie².

Broszura kreśli wizję autonomicznego województwa, którym zarządzać będą nie Ślązacy, lecz przybysze spoza granic Śląska, i w którym Sejm Śląski będzie posłusznym wykonawcą poleceń organów centralnych: „Przecież nigdzie w statucie się nie ukazało, że wojewoda albo zamianowani przez niego urzędnicy Górnoślązami być muszą. [...] Urzędników sprowadzi sobie

¹ Propagandowe efekty ustawy, jeśli w ogóle takie były, musiały być nikłe, gdyż ustawa konstytucyjna z 8 marca 1921 r. została opublikowana w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” w dniu 22 marca 1921 r., a więc dwa dni po plebiscycie.

² Broszura znajduje się w Bibliotece Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pod sygnaturą IIIc 20715.

wojewoda z Polski lub z Galicji”³. Zgodnie z interpretacją anonimowego autora, naczelne organy polskiej autonomii nie będą miały żadnej samodzielności: „Wojewodzie, jego Radzie i Sejmowi przepisuje rząd warszawski regulamin o ich czynności, samodzielnie nie wolno im nic podjąć, tylko Warszawa im dyktuje i pozwala”⁴.

Broszura zawiera zarazem pochwałę przekształcenia Śląska w kraj związkowy. Na podstawie ustawy z 27 listopada 1920 r. „Górny Śląsk będzie zupełnie tak samodzielnym, jak Bawaria”⁵. Z zawartych w publikacji porównań wynika praktyczna rada, adresowana uczestnikowi plebiscytu: „Celem Górnoślązaków powinno być dążyć do samodzielnej autonomii Górnego Śląska. Kto do takiej autonomii dąży, musi wszystkie swoje siły dołożyć, ażeby przy głosowaniu ludowym Górny Śląsk przy Rzeszy niemieckiej pozostał”⁶.

Motyw obsadzenia urzędów ludźmi spoza Śląska podejmowała również, komentująca art. 33 i 26 ust. 2 statutu — berlińska publikacja *Das organische Statut*. Zawiera ona między innymi zdanie, dopiero co cytowane z publikacji *Jak wygląda polska autonomia?*: „Das Autonomiegesetz enthält keinerlei Bestimmungen dahin, dass die Beamten Oberschlesien sein müssten”⁷. Nie jest zresztą wykluczone, że polski tekst wzorował się na tekście niemieckim, jeśli w ogóle nie przyjąć, że był jego polskojęzyczną mutacją.

Z polskiej strony krytycznie o ustanowionej przez Sejm Ustawodawczy autonomii wyrażał się przywódca separatystów śląskich Kupka. „Pod knutą szlachciców będzie o wiele gorzej, jak to było u Prusaków”⁸. Dla Kupki i jego zwolenników autonomia polska nie stanowiła w tym względzie żadnego zabezpieczenia, skoro — jak stwierdzali — wojewoda śląski będzie nominowany przez rząd polski. „Wszystka krew, wszystkie łzy, które dotąd popłynęły, i wszelka bieda, i niedostatek, jakąśmy przecierpieli, byłyby nadaremno, jeżeli byśmy taką autonomię uzyskali, jaką nas Rząd Warszawski chce uszczęśliwić, która zresztą przez szlachciców w hotelu Lomnica sfabrykowana została”⁹.

Zjawisko separatyzmu miało po pierwszej wojnie światowej charakter niemal powszechny. Borykały się z nim także Niemcy. U jego źródeł leżały czynniki społeczne i ekonomiczne, w tym także bezrobocie. W środowiskach separatystów żywe były obawy, że nie-Ślązacy, napływający do autonomicznego województwa, pozbawią miejsc pracy tubylców, pogłębiając i tak już niemałe bezrobocie.

³ *Jak wygląda polska autonomia?* [b.d.m.w.], s. 3.

⁴ Ibidem, s. 2.

⁵ Ibidem, s. 2.

⁶ Ibidem, s. 3.

⁷ *Das organische Statut*. Berlin 1920, s. 7.

⁸ W. Zieliński: *Polska i niemiecka propaganda plebiscytowa na Górnym Śląsku*. Wrocław 1972, s. 199.

⁹ Ibidem.

Przed uczestnikami walki o korzystny dla Polski wynik plebiscytu, w tym i przed Sejmem Ustawodawczym, stało trudne zadanie: przeciwdziałać separatyzmowi, w imię idei społecznej integracji narodu; a jednocześnie eliminować lęk mieszkańców województwa śląskiego przed przybyszami. Polski ustawodawca orientował się zapewne w sytuacji, wysnuwając wnioski z płynących ze Śląska sygnałów, jak też analizując komentarze niemieckiej prasy i zawarte w drukach ulotnych, oceniających nad wyraz krytycznie przyjętą w połowie lipca 1920 r. ustawę o autonomii Śląska.

W takim klimacie, trzynaście dni przed plebiscytem, 8 marca 1921 r., Sejm Ustawodawczy dokonał — w formie ustawy konstytucyjnej — pierwszej nowelizacji statutu organicznego. Ustawa ta, druga w odrodzonej Polsce ustawa konstytucyjna, stanowiła zrečną odpowiedź na niemieckie prognozy, że na Śląsk napłyną ludzie z całej Polski, co spowoduje, że Ślązacy i tak znajdą się na drugorzędnych pozycjach. Ustawodawca, zapewne posiłkując się opinią śląskich prawników, członków Komisji Samorządowej Wydziału Prawnego Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu, wykształconych na wydziałach prawa niemieckich uniwersytetów, i dlatego dobrze znających ogólnoniemiecki i pruski system prawa, wykorzystał — w dwóch kwestiach — wzory niemieckie, gdy pozostałe przepisy tej stosunkowo krótkiej ustawy konstytucyjnej miały charakter w pełni oryginalny. Całość postanowień marcowej ustawy, przyjętych niemal tuż przed głosowaniem, miała dowodzić, że autonomia polska znacznie przewyższa autonomię niemiecką, dając w ten sposób jednoznaczny argument, by uczestniczący w głosowaniu Ślązacy opowiedział się za przynależnością Górnego Śląska do Polski.

Inicjatywa uchwalenia noweli wyszła prawdopodobnie znów ze śląskich środowisk, tj. z Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu.

Dokumentacja parlamentarna pokazuje jasno, że najpierw zamierzano uzupełnić statut organiczny jedynie przepisem rozszerzającym uprawnienia Sejmu Śląskiego o tzw. bierne kompetencje ustawodawcze, w zakresie ustaw dotyczących górnictwa, przemysłu, handlu i rękodzielnictwa. Projekt takiego przepisu sformułowany został w Ministerstwie Przemysłu i Handlu¹⁰. Brak źródeł pokazujących dokładną datę ministerialnego projektu. Dnia 12 lutego 1921 r., działający w zastępstwie ministra, Świętochowski przesłał projekt Radzie Ministrów. Dziewięć dni później, 21 lutego 1921 r., rząd podjął uchwałę aprobującą projekt Ministerstwa i skierował go do Sejmu. Ponieważ czas naglił, wysoki urzędnik Ministerstwa prosił Radę Ministrów o „przedłożenie go [tj. projektu] Sejmowi Ustawodawczemu jako wniosku nagłego”. Projekt ministerialny, a po uchwale Rady Ministrów — tj. po 21 lutego 1921 r. — projekt Rady Ministrów oznaczony był w Sejmie jako druk nr 2537.

¹⁰ Z druku Sejmu Ustawodawczego nr 2537 wynika, że dokumentacja Ministerstwa Przemysłu i Handlu, dotycząca tej sprawy, oznaczona była sygnaturą: PIH Nr 8715/20/II.

Załącznik do nr. 2537 miał następujące brzmienie:

Ustawa
z dnia... 1921 r.
dotycząca uzupełnienia Ustawy Konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego
z dnia 15 lipca 1920 r.,
zawierającej Statut organiczny Województwa Śląskiego

Po artykule 8 umieszcza się artykuł dodatkowy:

„8 a) wszelkie zmiany ustaw, dotyczących górnictwa, przemysłu, handlu i rękodzielnictwa, obowiązujących na Górnym Śląsku w dniu przejęcia Górnego Śląska przez Polskę mogą nastąpić tylko za zgodą Sejmu Śląskiego”.

Druk został skierowany przez sejmowe plenum do Komisji Konstytucyjnej. Zdziękowane akta Biura Sejmowego nie pozwalają na szczegółowe odtworzenie prac Komisji Konstytucyjnej nad projektem oznaczonym jako druk nr 2537. Porównanie pierwotnego tekstu art. 8a statutu z tekstem przedstawionym plenum Sejmu w dniu 8 marca 1921 r. pokazuje, że były to teksty niemal identyczne. Jedyna zmiana polegała bowiem na zastąpieniu sformułowania „na Górnym Śląsku” sformułowaniem „w Województwie Śląskim”.

Treść pierwotnego projektu noweli została w Komisji Konstytucyjnej rozszerzona o trzy postanowienia, stanowiące pewien rodzaj kompromisu między mieszkańcami województwa śląskiego a ludnością przybywającą na Śląsk spoza jego granic. Także i na tym etapie procesu ustawodawczego nie możemy — w braku materiału źródłowego — przedstawić nawet ogólnie prac Komisji w tej sprawie. Nic konkretnego nie można powiedzieć o pierwszej fazie projektowania rzeczonych trzech postanowień późniejszej noweli. Jest rzeczą ewidentną, że — ze względu na pośpiech — nie wszystko przebiegało zgodnie z przepisami regulaminu Sejmu Ustawodawczego. W szczególności należy zauważyć, że nie dotrzymano wszystkich reguł legislacji, określających uchwalanie ustawy konstytucyjnej¹¹. Tak w fazie prac Komisji Konstytucyjnej nad nowelą, jak i w pracach najwcześniejszych możemy zakładać, że czołową rolę odegrał dr Józef Buzek, poseł reprezentujący Śląsk Cieszyński, współautor projektu ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r., być może i tym razem pilnie wsłuchujący się w głosy i projekty czołowych polityków śląskich, byłych członków Komisji Samorządowej Wydziału Prawnego bytomskiego Komisariatu.

---

¹¹ Dopiero w czasie 216. posiedzenia plenarnego Sejmu, tj. 8 marca 1921 r., a więc w dniu uchwalenia ustawy, marszałek Sejmu zauważył, że „po słowie »ustawa« należało dodać »konstytucyjna«”. Spraw. sten. z 216. pos. Sejmu Ustawodawczego, 8 marca 1921 r., łam CCXVI/37.

Komisja Konstytucyjna zaproponowała Sejmowi trzy postanowienia, uzupełniające art. 33 statutu organicznego, zawarte w *Sprawozdaniu Komisji Konstytucyjnej o rządowym projekcie ustawy, dotyczącej uzupełnienia ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r., zawierającej Statut Organiczny Województwa Śląskiego (Dr Nr 2537)*. *Sprawozdanie Komisji*, podpisane 5 marca 1921 r. przez jej przewodniczącego (Edwarda Dubanowicza) i sprawozdawcę (Józefa Buzka), przekazano posłom jako *Druk Nr 2562*.

Artykuł 1 lit. B) *Załącznika do nr. 2562* Komisja sformułowała następująco:

B) Art. 33 otrzymuje następujący ustęp 3:

„Urzednicy państwowi urzędujący w Województwie Śląskim powinni w zasadzie pochodzić z Województwa Śląskiego. Przy obsadzaniu urzędów administracji państwowej na obszarze Województwa Śląskiego mają przy równych kwalifikacjach pierwszeństwo urzednicy pochodzący z Województwa Śląskiego. Urzednicy i pracownicy tudzież robotnicy z Województwa Śląskiego zatrudnieni w administracji państwowej lub w przedsiębiorstwach państwowych w Województwie Śląskim — mogą zostać przeniesieni do innych dzielnic Rzeczypospolitej Polskiej wbrew swej woli tylko wtenczas, jeżeli wymaga tego koniecznie ich wyszkolenie lub wydoskonalenie albo przeważający interes służby państwowej”.

W uzasadnieniu projektu ustawy konstytucyjnej nowelizującej statut organiczny czytamy: „Wartość wytwórczości przemysłowej i górniczej Górnego Śląska będzie stanowić co najmniej połowę produkcji górniczej i przemysłowej Rzeczypospolitej Polskiej. Rozwój wytwórczości tej nastąpił na Górnym Śląsku na podstawie obowiązujących tam obecnie ustaw górniczych i przemysłowych. Zmiana tych ustaw powinna nastąpić z uwzględnieniem potrzeb i specjalnych warunków śląskich. Z tego powodu przychyliła się komisja konstytucyjna do wniosku rządowego, że wszelkie zmiany ustaw, dotyczących górnictwa, przemysłu, handlu i rzemiosła, obowiązujących na Śląsku mogą nastąpić tylko za zgodą Sejmu Śląskiego”¹².

Identyczne w treści uzasadnienie dokonywanej nowelizacji przedstawił podczas 216. posiedzenia plenarnego Sejmu, w sprawozdaniu ustnym, poseł sprawozdawca dr Józef Buzek¹³. W warstwie formalnej — co jest oczywiste w przypadku sprawozdań ustnych — uzasadnienie nieznacznie odbiegało od brzmienia druku nr 2562, czego przykładem może być zdanie: „Wobec tego Komisja Konstytucyjna sądziła, że jest słuszną rzeczą, ażeby w razie zmiany

¹² Sprawozdanie Komisji Konstytucyjnej o rządowym projekcie ustawy, dotyczącej uzupełnienia ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej Statut Organiczny Województwa Śląskiego (Dr Nr 2537). Druk nr 2562.

¹³ Spraw. sten. z 216. pos. Sejmu Ustawodawczego, 8 marca 1921 r., łam CCXVI/38.

obecnie obowiązujących ustaw przemysłowych i górniczych był uwzględniany także specjalnie głos ludności Górnego Śląska. Nastąpić to zaś może w ten sposób, że o ile ustawy przemysłowe mają obowiązywać także na Górnym Śląsku, będzie mogła zmiana ich nastąpić tylko za zgodą Sejmu Śląskiego”¹⁴.

Uzasadnienie trzech postanowień noweli, wzbogacających art. 33 statutu o nowy ustęp, odbiega nieco w treści od formuł uchwalonego wtedy przepisu. Dla większej jasności dobrze będzie zacytować pełny tekst uzasadnienia zawarty w druku nr 2562:

„Rozpatrując projekt rządowy, postanowiła Komisja Konstytucyjna uzupełnić go przepisem odpowiadającym art. 16 konstytucji Rzeszy Niemieckiej z dnia 11 sierpnia 1919 r. Odrębne ustawodawstwo administracyjne, jako też ustawodawstwo sądowe na Górnym Śląsku, dalej odrębne stosunki gospodarcze Śląska i odrębny charakter ludności śląskiej wymagają konieczności, ażeby urzędnicy państwowi, mający urzędować lub sądzić w województwie śląskim, pochodzili z Górnego Śląska. Wobec tego uchwaliła Komisja Konstytucyjna jednomyślnie dodać do art. 33 statutu organicznego ustęp, gwarantujący Ślązakom pierwszeństwo, przy równych kwalifikacjach, przy obsadzaniu urzędów administracji państwowej na obszarze województwa śląskiego. Oprócz tego dodatek ten stanowi, że funkcjonariusze państwowi zatrudniani na Śląsku mogą być tylko z ważnych względów służbowych przenoszeni wbrew swej woli do innych dzielnic Rzeczypospolitej”¹⁵.

Zauważmy, że drukowane sprawozdanie zakłada na początku, że pierwszeństwo w zatrudnieniu odnosić się będzie także do stanowisk sędziowskich, pod koniec tekstu zaś — już tylko do urzędów administracji państwowej. W wystąpieniu ustnym poseł sprawozdawca ustrzegł się błędu i referował zgodnie z tekstem projektowanego dodatku. Tak druk uzasadnienia, jak i sprawozdanie ustne dr. Buzka sugerują, że każde z trzech postanowień art. 33 ust. 3 projektu noweli zostało sformułowane na podstawie art. 16 konstytucji weimarskiej. Nie jest to pełna prawda, a to dlatego, że Konstytucja Rzeszy Niemieckiej z 11 sierpnia 1919 r. stanowiła wprawdzie o tym, że urzędnicy Rzeszy mają pochodzić w zasadzie z mieszkańców danego landu, jak też o zakazie przenoszenia urzędników, funkcjonariuszy i robotników z landu do landu, pomijała jednak milczeniem prawną regulację pierwszeństwa w zatrudnieniu. W ten sposób zdanie drugie art. 33 ust. 3 noweli statutu organicznego stanowi oryginalne rozwiązanie Sejmu Ustawodawczego, mające zapobiegać konfliktom — na tle zatrudnienia — między autochtoniczną ludnością śląską a ludnością napływową.

---

¹⁴ Ibidem, tam CCXVI/38.

¹⁵ Sprawozdanie Komisji Konstytucyjnej... Druk nr 2562.

Podobieństwa i różnice w regulacji niemieckiej i polskiej unaocznia zestawienie dwóch źródeł:

„Artikel 16 der Weimarer Verfassung

Die mit der unmittelbaren Reichsverwaltung in den Ländern betrauten Beamten sollen in der Regel Landesangehörige sein. Die Beamten, Angestellten und Arbeiter der Reichsverwaltung sind auf ihren Wunsch in ihren Heimatgebieten zu verwenden, soweit dies möglich ist und nicht Rücksichten auf ihre Ausbildung oder Erfordernisse des Dienstes entgegenstehen”¹⁶.

„Art. 33 ust. 3 statutu organicznego województwa śląskiego

Urzednicy państwowi urzędujący w Województwie Śląskim powinni w zasadzie pochodzić z Województwa Śląskiego. Przy obsadzaniu urzędów administracji państwowej na obszarze Województwa Śląskiego mają przy równych kwalifikacjach pierwszeństwo urzednicy pochodzący z Województwa Śląskiego. Urzednicy i pracownicy tudzież robotnicy z Województwa Śląskiego zatrudnieni w administracji państwowej lub w przedsiębiorstwach państwowych w Województwie Śląskim mogą zostać przeniesieni do innych dzielnic Rzeczypospolitej Polskiej wbrew swej woli tylko wtenczas, jeżeli wymaga tego koniecznie ich wyszkolenie lub wydoskonalenie, albo przeważający interes służby państwowej¹⁷.

W uzasadnieniu do całego projektu noweli, a więc zarówno dotyczącego art. 8a, jak i art. 33 ust. 3 statutu organicznego, Komisja Konstytucyjna i jej sprawozdawca wstydliwie ukrywali związek prac nowelizujących statut z plebiscytem górnośląskim.

Inaczej niż w czasie 164. posiedzenia Sejmu Ustawodawczego, w dniu 15 lipca 1920 r., kiedy sprawozdawca Komisji Konstytucyjnej dr Józef Buzek wymienił wśród trzech motywów uchwalenia ustawy konstytucyjnej „sytuację przedplebiscytową”, druk sejmowy nr 2562 podkreśla, jako motywy, następujące elementy: „potrzeby i specjalne stosunki śląskie” względnie „odrębne ustawodawstwo administracyjne i sądowe, odrębne stosunki gospodarcze Śląska i odrębny charakter ludności śląskiej”¹⁸. Nieco inaczej zaś uzasadniano motywy uchwalenia ustawy konstytucyjnej w czasie 216. posiedzenia plenarnego Sejmu, w dniu 8 marca 1921 r.: „[...] uwzględnianie także specjalnie głosu ludności

¹⁶ Die Verfassung des Deutschen Reichs. Vom 11. August 1919. *Reichs-Gesetzblatt, Jahrgang 1919, Nr. 152, S. 1383—1418*. Tekst art. 16 konstytucji znajduje się na stronie 1386; *Die deutschen Verfassungen des 19. und 20. Jahrhunderts*. Hrsg. Hildebrandt. 12. Auflage. 1983, s. 73.

¹⁷ Ustawa konstytucyjna z dnia 8 marca 1921 r. dotycząca uzupełnienia Ustawy Konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej Statut Organiczny Województwa Śląskiego. Dz.Ust. Nr 73, poz. 497. (Dz.U.R.P. Nr 26, poz. 146).

¹⁸ Druk nr 2562.

Górnego Śląska wobec faktu, że produkcja przemysłowa i górnicza Górnego Śląska wynosi co najmniej połowę produkcji górniczej i przemysłowej Rzplitej; względnie: stosunki administracyjne, stosunki gospodarcze i stosunki specjalne Górnego Śląska są takie, że wymagają ludzi dokładnie z nimi obeznanych, wymagają ludzi, którzy potrafią się wżyć w stosunki miejscowe i należycie odczuć znaczenie swej działalności dla dobra tej ludności”¹⁹.

O związku projektowanej ustawy z plebiscytem górnośląskim w tym miejscu ani słowa. Wrażliwy czytelnik sprawozdania stenograficznego z 216. posiedzenia plenarnego Sejmu Ustawodawczego bez trudu jednak zauważy, że bezpośrednio po sprawozdaniu dr Józef Buzek przedstawił Sejmowi — formalnie bez związku z projektowaną ustawą — tak znakomite przygotowanie strony polskiej do plebiscytu, że o jego korzystny dla Polski rezultat nie trzeba się martwić²⁰. Druga część przemówienia posła Buzka wykazała więc istotny związek projektu pierwszej noweli statutu organicznego z troską o to, by — między innymi dzięki przyznanym w niej istotnym przywilejom dla mieszkańców Śląska — wynik plebiscytu był dla Polski jak najkorzystniejszy.

Ustawa konstytucyjna z dnia 8 marca 1921 r. dotycząca uzupełnienia ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny województwa śląskiego (Dz.Ust. Nr 73, poz. 497) przeszła w Sejmie jednomyślnie. To też różni nowelę od przyjętej większością głosów ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. Tak znakomity wynik głosowania dowodzi pełnej mobilizacji Sejmu w przygotowaniu do — mającej nastąpić po 12 dniach — próby sił dwóch stron plebiscytu.

Ustawa konstytucyjna z 8 marca 1921 r. ogłoszona została 22 marca 1921 r. w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” Nr 26, poz. 146, a więc dwa dni po plebiscycie. Była to okoliczność niewątpliwie osłabiająca efekty jej oddziaływania na polskich uczestników głosowania, mimo że śląska prasa polityczna informowała czytelników o pracach Sejmu nad nowelą.

Artykuł 2 noweli powierzał jej wykonanie Radzie Ministrów. Ówczesny rząd nie wydał jednak żadnych przepisów wykonawczych. Z tego powodu rzechona ustawa była daleka od doskonałości, po prostu *lex imperfecta*, co mogło stwarzać problemy w jej praktycznym stosowaniu.

Postanowienia noweli z 8 marca 1921 r. przetrwały bez zmian do końca autonomii, tj. w praktyce do wybuchu drugiej wojny światowej. Formalne ich obowiązywanie było jeszcze dłuższe, dobiegało końca w początkach maja 1945 r., kiedy zarówno ustawę konstytucyjną z 15 lipca 1920 r., jak i nowelizującą ją ustawę z 8 marca 1921 r. zniósła Krajowa Rada Narodowa ustawą konstytucyjną z dnia 6 maja 1945 r. o zniesieniu statutu organicznego województwa śląskiego (Dz.U.R.P. Nr 17, poz. 92).

¹⁹ Spraw. sten. z 216. pos. Sejmu Ustawodawczego, 8 marca 1921 r., łam CCXVI/38.

²⁰ Ibidem, łam CCXVI/39—41.

W szczególności obowiązywał do końca także art. 33 ust. 3 statutu. Co prawda ustawa z 13 lutego 1924 r. w przedmiocie stosowania na obszarze województwa śląskiego ustaw dotyczących państwowej służby cywilnej (Dz.U.R.P. Nr 36, poz. 240) uchyliła cały art. 33 statutu, w tym także uchwalony ustawą konstytucyjną z 8 marca 1921 r. ustęp trzeci, następnie jednak, uwzględniając postanowienia ustawy śląskiej z dnia 9 lipca 1924 r. o wyrażeniu zgody na zmianę statutu organicznego województwa śląskiego (Dz.U. Śl. Nr 18, poz. 73)²¹, ustawa z 18 marca 1925 r. zmieniająca niektóre postanowienia ustawy z dnia 13 lutego 1924 r. w przedmiocie stosowania na obszarze województwa śląskiego ustaw dotyczących państwowej służby cywilnej (Dz.U.R.P. Nr 36, poz. 240) zachowała milcząco w mocy ostatni ustęp art. 33 ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny województwa śląskiego.

Analiza postanowień ustawy konstytucyjnej z dnia 8 marca 1921 r.

Artykuł 1A noweli, wzbogacający statut organiczny o nowy przepis (art. 8a), zarazem rozszerzający ramy tzw. biernych kompetencji śląskiego parlamentu, nie nasuwa większych problemów interpretacyjnych. Zgodnie z jego brzmieniem, wymagają zgody Sejmu Śląskiego „wszelkie zmiany”, przez co należy rozumieć „wszystkie” czy „jakiegokolwiek zmiany ustaw” wydanych przez Sejm Rzeczypospolitej w zakresie czterech gałęzi gospodarki, tj. „górnictwa, przemysłu, handlu i rękodzielnictwa”, o ile ustawy dotyczące tych gałęzi obowiązywały „w dniu przyjęcia Górnego Śląska przez Polskę”, tj. w połowie czerwca 1922 r. Z formuły przepisu wynikają dwa wnioski: 1) zmiany w ustawach Sejmu Rzeczypospolitej, wydanych po terminie objęcia Górnego Śląska przez Polskę, a więc nieobowiązujące na Górnym Śląsku w połowie czerwca 1922 r., nie wymagały

---

²¹ W art. 1 ustawy śląskiej z dnia 9 lipca 1924 r. Sejm Śląski udzielił zgody warunkowej na zmianę statutu organicznego, dokonaną ustawą Sejmu Rzeczypospolitej z 13 lutego 1924 r.:

„Wyraża się zgodę na wprowadzone ustawą z dnia 13 lutego 1924 r. [...] zmiany statutu organicznego Województwa Śląskiego z tym zastrzeżeniem, że art. 3 wymienionej ustawy z 13 lutego 1924 r. otrzyma następujące brzmienie:

»Uchyla się postanowienia art. 26 ust. 2 i art. 33 ust. 1 i 2 statutu organicznego Województwa Śląskiego«”.

Na ewidentne błędy legislacyjne występujące w ustawie z 13 lutego 1924 r. zwrócił uwagę — jako pierwszy komentator ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. — Józef Kokot, w pracy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem profesora Jerzego Stefana Langroda, a zatytułowanej *Zakres działania województwa śląskiego jako jednostki samorządu terytorialnego*. Katowice 1939, s. 34—38.

zgody Sejmu Śląskiego; 2) zgody Sejmu Śląskiego nie wymagały zmiany ustaw gospodarczych obowiązujących w części cieszyńskiej województwa śląskiego. Tak pierwszy, jak i drugi wniosek uwydatniają ścisły związek uchwalenia art. 8a z wyznaczonym na 20 marca 1921 r. plebiscytem na Górnym Śląsku.

Właściwie jedynym zagadnieniem nierozstrzygniętym w samym art. 1A pierwszej noweli do ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. pozostaje forma wyrażenia przez Sejm Śląski zgody na „wszelkie zmiany ustaw”, określonych w pierwszym postanowieniu noweli. Pojawia się więc pytanie, czy zgoda może przybrać postać rezolucji Sejmu Śląskiego, jego uchwały czy ustawy. Wydaje się, że skoro zmian przedmiotowych ustaw dokonuje Sejm Rzeczypospolitej w ustawowej formie, to i zgoda Sejmu Śląskiego na takie zmiany powinna być wyrażona w formie ustawy śląskiej opublikowanej w „Dzienniku Ustaw Śląskich”.

Artykuł 1B noweli, wzbogacający art. 33 o ust. 3, zawierał trzy postanowienia. Każde z nich dotyczyło całego obszaru województwa śląskiego, w przeciwieństwie do skomentowanego już art. 1A noweli.

Pierwszy z przepisów ustępu trzeciego stanowił o tym, że „urzędnicy państwowi”, tzn. urzędnicy administracji rządowej tak ogólnej (zespolonej), jak i specjalnej (niezespolonej), „powinni w zasadzie pochodzić z województwa śląskiego”. Takie sformułowanie oznacza, że do urzędników administracji samorządowej nie odnosi się zacytowany rygor. Nadto *adverbium* „w zasadzie pochodzić z województwa śląskiego” dopuszcza wyjątki, kiedy w braku wykwalifikowanych urzędników Ślązaków, urzędy administracji rządowej obejmą w autonomicznym województwie imigranci spoza Śląska. Przypomnijmy, że postanowienie to stanowiło wierne odwzorowanie fragmentu art. 16 konstytucji weimarskiej.

Drugie z postanowień art. 1B noweli, stanowiące o pierwszeństwie w zatrudnieniu śląskiej ludności autonomicznej, było już oryginalnym rozwiązaniem polskiego Sejmu Ustawodawczego, nie mając pierwowzoru w ustawie zasadniczej Republiki Weimarskiej.

Analizowany przepis dawał pierwszeństwo w obsadzaniu urzędów administracji państwowej, tj. rządowej, na obszarze województwa śląskiego urzędnikom pochodzącym z województwa śląskiego, wszakże pod warunkiem posiadania kwalifikacji równych kwalifikacjom nieśląskiej ludności napływowej. I to postanowienie miało się odnosić do obsady urzędów administracji rządowej całego autonomicznego województwa śląskiego, a nie tylko, jak w przypadku art. 1A noweli, do jego górnośląskiej części.

W tekście analizowanego postanowienia brak wskazówek precyzujących, do jakich urzędników administracji rządowej odnosi się przepis o pierwszeństwie w zatrudnieniu ludności miejscowej. Takie ogólne określenie prowadzi do wniosku, że preferencje dla Ślązaków dotyczyły zarówno urzędników mianowanych przez wojewodę, jak i przez naczelnika państwa (a potem przez prezydenta), a więc urzędników, o których mowa w art. 26 ust. 1 i 2 oraz w art. 33 ust. 1

i 2 statutu organicznego. Kategoria „urzędnicy państwowi” obejmuje bez wątpienia także wojewodę śląskiego i wicewojewodę śląskiego, mianowanych przez głowę państwa; nadto drugiego wicewojewodę, powołanego w 1934 r., a mianowanego przez ministra spraw wewnętrznych. Pojawia się w tym kontekście pytanie, czy także głowę państwa (względnie ministra spraw wewnętrznych) wiąże przepis o warunkowym pierwszeństwie Ślązaków w obsadzie urzędu wojewody śląskiego i jego zastępców. Zresztą pytania można mnożyć. I tak, w przypadku pozytywnej odpowiedzi na to pytanie, wynurza się problem specjalnej procedury mianowania najwyższych w województwie organów administracji rządowej, umożliwiającej głowie państwa dokonanie wyboru — zgodnego z art. 33 ust. 3 statutu organicznego — na najwyższe w województwie stanowisko rządowe spośród kandydatów Ślązaków i nie-Ślązaków. Kłopot polega zresztą na tym, że takiej procedury po prostu nie było.

Generalnym problemem interpretacyjnym wydaje się określenie „przy równych kwalifikacjach”. Ocena kwalifikacji urzędniczych może następować na podstawie różnych kryteriów, nie tylko eksponowanych przez ustawę z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej kryterium wykształcenia, nienagannej postawy moralnej czy niekaralności. Brak szczegółowych unormowań w tej sprawie powodował w rezultacie, że organom nominującym pozostawiono pełną dowolność w zakresie kryteriów oceny urzędniczych kwalifikacji, w rezultacie także w ustalaniu, kiedy kwalifikacje śląskiego kandydata na urzędnika są „równe”.

Wreszcie trzecie postanowienie art. 1B noweli. I ono powieliło ściśle niemiecki wzór, zakodowany w art. 16 konstytucji weimarskiej. Także i ono dotyczyło mieszkańców całego województwa śląskiego, inaczej niż stanowił to art. 1A noweli.

Zakres podmiotów, których dotyczy to ostatnie postanowienie noweli, jest niewątpliwie najszerszy. To bowiem nie tylko „urzędnicy i pracownicy”²², ale i „robotnicy z województwa śląskiego zatrudnieni w administracji państwowej lub w przedsiębiorstwach państwowych w województwie śląskim”.

Ustawa konstytucyjna z 8 marca 1921 r. w praktyce jej stosowania

Uchwalony art. 1A noweli art. 8a statutu organicznego stosowany był w praktyce prawidłowo i bez żadnych przeszkód. Sejm Śląski wyrażał — w ustawowej

²² „Pracownicy” to zapewne niższy stopień urzędniczy, tj. „funkcjonariusze” (niem. *Angestellte*).

formie — zgodę na zmiany ustaw gospodarczych, obowiązujących na Górnym Śląsku w połowie czerwca 1922 r. Z opracowania naczelnika Wydziału Samorządowego Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego dr. Stanisława Wierzbiańskiego wynika, że w latach 1922—1937 Sejm Śląski uchwalił 26 takich ustaw²³.

Zupełnie inaczej przedstawia się sprawa w zakresie stosowania w praktyce art. 33 ust. 3 statutu organicznego.

Otóż w zakresie pierwszego postanowienia art. 1B noweli mamy, dzięki pracom profesor Marii Wanatowicz, bardzo dobrą orientację, jaki był udział miejscowej społeczności w obsadzie urzędów administracji rządowej szczebla powiatowego i wojewódzkiego. Dzięki zakrojonym na wielką skalę badaniom źródłowym wspomnianej Autorki możemy dać dość precyzyjną odpowiedź na pytanie o proporcje w zatrudnieniu w administracji rządowej autonomicznego województwa ludności śląskiej i napływowej. I tak np., w samym Śląskim Urzędzie Wojewódzkim udział Ślązaków — według stanu na dzień 1 marca 1926 r. — wynosił 43,5%, a nie-Ślązaków — 56,5%²⁴.

Cenne studia śląskiej uczonej, prowadzone w konwencji historii społeczno-polityczno-gospodarczej, nie dają jednak odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie, jeśli w ogóle, proces nominacji na stanowiska urzędnicze uwzględniał postanowienia art. 33 ust. 3 statutu dotyczące preferencji ludności miejscowej. Teczki personalne urzędników województwa śląskiego nie zawierają bowiem personaliów kandydatów ubiegających się o przyjęcie do pracy z podziałem na kandydatów Ślązaków i kandydatów nie-Ślązaków. Nie ma w nich także powołań — w przypadku zatrudnienia kandydata spośród ludności miejscowej — na art. 33 ust. 3 statutu organicznego. Generalnie urzędnicze teczki personalne milczą na temat kwalifikacji kandydatów na stanowiska urzędnicze. Być może dokonywane przez wojewodę nominacje niższych urzędników i funkcjonariuszy województwa śląskiego były sprawą władzy dyskrecyjnej wojewody, niepodlegającej żadnej kontroli. Urzędnicy śląscy wyższych grup mianowani byli przez głowę państwa z uwzględnieniem opinii wojewody. Prawdopodobnie wojewoda rozstrzygał sprawę nominacji wcześniej, przedkładając naczelnikowi państwa (czy prezydentowi) tylko jednego kandydata na jedno stanowisko urzędnicze. Nie można stwierdzić jednoznacznie, czy w przypadku kilku kandydatów wojewoda śląski, przedkładając głowie państwa jedno tylko nazwisko, kierował się regułą określoną w art. 33 ust. 3 lipcowej ustawy konstytucyjnej z 1920 r.

Generalnie rzecz biorąc, trudności dokumentujące stosowanie w praktyce przepisu o pierwszeństwie w zatrudnieniu Ślązaków są tak duże, że skłaniają

---

²³ S. Wierzbiański: *Wykorzystanie upoważnień ustawodawczych statutu organicznego w ustawodawstwie śląskim 1922—1939*. APK, UWŚl./Wydz. Prez. 1319, s. 18; Idem: *Rozmieszczenie aktów ustawodawczych według poszczególnych przepisów statutu organicznego*. Ibidem, 1873, s. 29.

²⁴ M. Wanatowicz: *Ludność napływowa na Górnym Śląsku w latach 1922—1939*. Katowice 1982, s. 54.

do hipotezy, iż przepis o śląskich preferencjach miał jedynie znaczenie propagandowe.

I wreszcie ostatnie, trzecie, postanowienie znowelizowanego art. 33 statutu. Zakaz przenoszenia urzędników, funkcjonariuszy i robotników do pracy poza granice województwa śląskiego bez ich woli archiwalia śląskie dokumentują tylko raz. To przypadek Antoniny Dygi, strażniczki więziennej, przeniesionej do pracy — 10 października 1930 r. — poza granice województwa śląskiego. Rzeczoną zwróciła się do Komisji Petycyjnej Sejmu Śląskiego z prośbą o pomoc w przywróceniu jej do pracy na Śląsku. Petentka uzasadniała prośbę potrzebą opiekowania się chorą matką, od strony prawnej zaś powoływała się na art. 33 ust. 3 statutu organicznego. Sprawę rozpatrzyły pozytywnie dla petentki zarówno Komisja Petycyjna, jak i plenum Sejmu Śląskiego, uwzględniając — z powołaniem się na art. 33 statutu organicznego — prośbę zainteresowanej o przeniesienie jej z powrotem na Górny Śląsk²⁵.

Nie jest wykluczone, że przypadków stosowania w praktyce tego przepisu było bardzo wiele. Obrona przed przeniesieniem do innego województwa, czy starania o powrót do województwa śląskiego, mogły być bowiem załatwiane na niższych szczeblach władzy i nie trafiać do sejmowych archiwaliów.

Z trzech postanowień art. 33 ust. 3 statutu organicznego najwięcej emocji wywoływał niewątpliwie przepis gwarantujący Ślązakom pierwszeństwo w obsadzie urzędów administracji rządowej. Z tej przyczyny problematyka związana z dodanym pierwszą nowelą ustawy autonomicznej ustępem trzecim art. 33 statutu trafiała niekiedy na obrady plenarne Sejmu Śląskiego. Tak było np. na drugim posiedzeniu plenarnym II Sejmu Śląskiego, 2 czerwca 1930 r., na którym na naruszanie w praktyce art. 33 ust. 3 statutu zwracała uwagę sejmowa opozycja w rezolucji w sprawie rugów miejscowej ludności oraz narzucania na Śląsk urzędników wojewódzkich wszelkich stopni z innych dzielnic Polski.

W rezolucji, uchwalonej większością głosów, czytamy między innymi: „Na posiedzeniu w dniu 2. czerwca 1930 r. przy rozprawie nad wnioskiem p. Koronego oraz p. Palarczyka i tow. przyjął Sejm Śląski na wniosek Zespołu Posłów Ch.D. i N.P.R. następującą rezolucję:

»Sejm Śląski wzywa Pana Wojewodę do podjęcia niezwłocznie starań u centralnych władz państwowych w celu poszanowania ludowi śląskiemu konstytucyjnie zagwarantowanych praw i przyrzeczeń rządu polskiego, zaprzestania rugów miejscowej ludności z urzędów wojewódzkich i państwowych oraz narzucania na Śląsk urzędników wojewódzkich wszelkich stopni z innych dzielnic Polski«²⁶.

²⁵ Zob. druk nr 143/III; spraw. sten. z 13. pos. III Sejmu Śląskiego, 24 listopada 1931 r., łam 3—4; APK, Sejm Śląski 820, 922.

²⁶ Pismo marszałka Sejmu Śląskiego, podpisane przez wicemarszałka Franciszka Roguszcza-ka. L.dz. 644/30 r., z 6 czerwca 1930 r., oznaczone później jako druk 4/II, do wojewody śląskiego. APK, Sejm Śląski 785, s. 24 (oryginał) i s. 25 (odpis).

Ostatni przedwojenny wojewoda śląski dr Michał Grażyński przedstawił, w odpowiedzi na sejmową rezolucję, zdecydowanie odmienny stan w zakresie przestrzegania ustawy konstytucyjnej z 8 marca 1921 r. W piśmie do marszałka Konstantego Wolnego z 20 czerwca 1930 r. wojewoda pisał między innymi: „Przepis art. 33 ustawy konstytucyjnej z dnia 15. lipca 1920 r., zawierającej Statut Organiczny Województwa Śląskiego, a dotyczący obsady Urzędów administracji państwowej na obszarze Województwa Śląskiego, jest przez Rząd, przeze mnie i przez Urzędy mi podległe ściśle przestrzegany.

Wszelkie przyjęcia na Urzędy administracji państwowej, jako też wszelkie przeniesienia w administracji państwowej i przedsiębiorstwach państwowych, dokonywane przeze mnie, lub na mój wniosek przez władze centralne, obywają się przy ścisłym respektowaniu wspomnianych wyżej postanowień konstytucyjnych i w granicach przysługujących Rządowi i mnie uprawnień”.

Pod koniec pisma wojewoda kwestionuje twierdzenia autorów rezolucji o tym, że przeniesienia Ślązaków poza Śląsk mają charakter masowy: „Udzielona mi przez Pana Marszałka rezolucja nie podaje konkretnych przykładów pogwałcenia przez Rząd postanowień art. 33 Statutu Organicznego i nadaje wspomnianym w rezolucji przeniesieniom charakter masowych rugów, co jest sprzeczne z oczywistym stanem rzeczy.

Z powyższych przyczyn nie mogę podjąć starań u władz centralnych, o których mówi rezolucja, ani też poddać rewizji mej dotychczasowej polityki personalnej”²⁷.

Treść pisma wojewody wykazuje rysującą się wyraźnie logiczną sprzeczność rozumowania szefa wojewódzkiej administracji ogólnej. Z jednej strony bowiem wojewoda zarzuca autorom interpelacji ogólnikowość ich twierdzeń, z drugiej zaś — postępuje podobnie: nie zaprzecza faktom przeniesień Ślązaków, twierdzi jedynie, że nie są to masowe rugi. Nie idzie już jednak dalej, i nie uzasadnia tych przeniesień okolicznościami wymienionymi w art. 33 ust. 3 statutu organicznego (zgoda na przeniesienie; konieczność wyszkolenia lub wydoskonalenia przenoszonych poza Śląskiem; przeważający interes służby państwowej). Wojewodzie wystarcza zupełnie ogólne zapewnienie, że „Przepis art. 33 ustawy konstytucyjnej z dnia 15. lipca 1920 r. [...] jest przez Rząd, przeze mnie i przez Urzędy mi podległe ściśle przestrzegany”. A już zupełnie pominął milczeniem problem zatrudniania obcych w śląskich urzędach. Nie informuje Sejmu, czy zatrudnił ich ze względu na wyższe od tubylców kwalifikacje. I wreszcie treść ostatniego zdania o kontynuowaniu przez wojewodę „dotychczasowej polityki personalnej”. Pobrzmiewa w nim pewność, że politykę personalną kształtuje swobodnie sam wojewoda, bez względu na przepisy art. 33 ust. 3 statutu.

---

²⁷ Pismo wojewody śląskiego, L.Prez. 1266/30, z 20 czerwca 1930 r., do marszałka Sejmu Śląskiego. APK, Sejm Śląski 1103, s. 3.

W bliskim związku z omawianym problemem pozostaje treść rezolucji, uchwalonej także na drugim posiedzeniu plenarnym II Sejmu Śląskiego (druk nr 1/II), żądająca od władz wojewódzkich przedłożenia Sejmowi spisu firm wykonujących roboty w województwie śląskim. Zestawienie firm obejmować miało wykaz firm śląskich i obcych, z uwzględnieniem liczby i wartości robót, liczby urzędników i funkcjonariuszy (śląskich i obcych), a także robotników, również z podziałem na pochodzących z województwa śląskiego i spoza jego granic.

Przedstawione Sejmowi Śląskiemu szczegółowe *Zestawienie* nosi datę 15 czerwca 1930 r. Wynika z niego, że w czerwcu 1930 r. 204 roboty publiczne prowadziły w autonomicznym województwie 123 firmy, w tym 110 firm śląskich i 13 firm spoza Śląska. W ogólnej wartości robót (38 552 547 zł) udział firm śląskich wynosił 32 761 188 zł, a obcych — 5 791 359 zł. Funkcjonariuszy i robotników śląskich było zdecydowanie więcej (7 127) niż pracowników spoza województwa śląskiego (957)²⁸.

Pierwsza nowela ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 r. nie dawała robotnikom śląskim prawa pierwszeństwa w zatrudnieniu po wykazaniu równych kwalifikacji z nie-Ślązakami. Prawo to obejmowało bowiem tylko urzędników administracji rządowej autonomicznego województwa. W praktyce jednak odnotować można wiele przykładów nieformalnego, tj. bez powoływania się na art. 33 ust. 3 statutu organicznego, rozszerzania zasady pierwszeństwa w zatrudnianiu Ślązaków także na robotników. Dowody takich działań odnajdujemy w licznych ogłoszeniach Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego i innych jednostek organizacyjnych administracji rządowej, dotyczących obsady różnych miejsc pracy, publikowanych w „Gazecie Urzędowej Województwa Śląskiego”, a kończących się formułą o pierwszeństwie osób pochodzących z województwa śląskiego (niekiedy: osób urodzonych i zamieszkających na Śląsku)²⁹. Jest rzeczą charakterystyczną, że ogłoszenia te zapewniają pierwszeństwo w zatrudnieniu różnym grupom społecznym i zawodowym, w tym także robotnikom śląskim, bez wykazywania — jak w art. 33 ust. 3 statutu — równych kwalifikacji z nie-Ślązakami.

Wnioski

Pierwsza nowela statutu organicznego, uchwalona tuż przed plebiscytem, miała niewątpliwie osłabiać niemiecką krytykę polskiej autonomii, powołanej

²⁸ APK, Sejm Śląski 784, s. 19—20.

²⁹ Por. np. „Gazetę Urzędową Województwa Śląskiego”: 1928, Nr 5, s. 52; Nr 28, s. 409; Nr 29, s. 423; Nr 38, s. 518—519; Nr 39, s. 527; Nr 40, s. 544; 1929, Nr 13, s. 169; Nr 22, s. 292; Nr 35, s. 589.

do życia w połowie lipca 1920 r. Nadto przyznanie Sejmowi Śląskiemu prawa wyrażania zgody na wszelkie zmiany ustaw gospodarczych, obowiązujących w czerwcu 1922 r. (art. 8a statutu), i 3 przywileje, przewidziane w art. 33 ust. 3 statutu, miały na celu pomnażać korzystne dla Polski głosy uczestników plebiscytu górnośląskiego. Wydaje się, że praktyczne oddziaływanie noweli na wynik plebiscytu było niewielkie, jeśli w ogóle było jakiegokolwiek.

Dwa fragmenty art. 33 ust. 3 statutu wzorowane były na art. 16 konstytucji weimarskiej. Trzeci fragment, stanowiący o pierwszeństwie Ślązaków w zatrudnieniu w urzędach administracji rządowej, jak też i art. 8a znowelizowanego statutu były oryginalnymi rozwiązaniami Sejmu Śląskiego. Obowiązujące formalnie aż do końca autonomii art. 8a i 33 ust. 3 statutu organicznego pozwalały Sejmowi Śląskiemu — w przypadku art. 8a statutu — decydować o formie i tempie unifikacji śląskiego ustawodawstwa gospodarczego z prawem ogólnopolskim; w przypadku art. 33 ust. 3 statutu — łagodzić konflikty między ludnością miejscową a ludnością napływową. Istnieją uzasadnione obawy co do tego, czy zwłaszcza postanowienie art. 33 ust. 3 statutu, stanowiące o pierwszeństwie autochtonów w zatrudnieniu w administracji rządowej województwa śląskiego, realizowane było prawidłowo i skutecznie.

Józef Ciągwa

Erste Novelle des Verfassungsgesetzes vom 15. Juli 1920 enthaltend das organische Statut der Wojewodschaft Schlesien

Zusammenfassung

Am 8. März 1921 hat der Gesetzgebungssejm während seiner 216. Sitzung das Verfassungsgesetz verabschiedet, das das Verfassungsgesetz vom 15. Juli 1920 mit der organischen Satzung der schlesischen Woiwodschaft ergänzt werden sollte (Gesetzbuch der Republik Polen Nr. 73, Position 497). Erste Novelle wurde in dem, am 22. März 1921 verabschiedeten Gesetzbuch der Republik Polen Nr. 26, Pos. 146 verkündet. Das war chronologisch gesehen zweites Verfassungsgesetz des erneuerten Polens. Es hatte einen ausgesprochen propagandistisch-politischen Charakter, war nur um 12 Tage der in Oberschlesien am 20. März 1921 durchgeführten Volksbefragung voraus und ergänzte die Satzung mit dem Artikel 8a und den Artikel 33 der Satzung mit Abschnitt 3.

Der Satzungsartikel 8a stattete den Schlesischen Sejm mit passiven Gesetzgebungskompetenzen aus, was bedeutete, dass der polnische Sejm die vier Wirtschaftszweige (Bergbau, Industrie, Handel, Handwerk) betreffenden und in Oberschlesien seit dessen Zugehörigkeit zum Polen geltenden Gesetze lediglich mit Erlaubnis des Schlesischen Sejms ändern durfte.

Mit der Novelle wurde der teilweise dem Art. 16 der Weimarer Verfassung (11.08.1919) nachgebildete Artikel 33 ergänzt. Die neue Vorschrift beinhaltete viele für schlesisches Volk günstige Bestimmungen und lautete:

- Die in der schlesischen Woiwodschaft amtierenden Staatsbeamten sollten im Prinzip aus der schlesischen Woiwodschaft kommen;
- Bei Besetzung der Stellen in den Staatsverwaltungsämtern auf dem Gebiet der schlesischen Woiwodschaft wird bei derselben fachlichen Qualifikation den aus der schlesischen Woiwodschaft kommenden Beamten Vorrang gegeben;
- Die in der Staatsverwaltung oder in Staatsbetrieben in der schlesischen Woiwodschaft beschäftigten und aus derselben Woiwodschaft kommenden Beamten, Angestellten und Arbeiter können wider Willen in andere Teile des Landes nur dann versetzt werden, wenn das wegen ihrer eventuellen Schulung, Fortbildung oder im Interesse des Staatsdienstes erforderlich ist.

Im Beitrag sind enthalten: die Genese des Verfassungsgesetzes vom 8. März 1921, die Auslegung dessen Bestimmungen und die praktische Realisation des Gesetzes.

Józef Ciągwa

The first amendment of the constitutional act of July 15, 1920 including an organic statute of the Silesian voivodship

Summary

The Legislative Sejm enacted a constitutional act concerning the completion of the constitutional act of July 15, 1920 including an organic statute of the Silesian voivodship (Dz.U.R.P. Nr 73, poz. 497) on its 216th sitting. The first amendment was announced in Dz.U.R.P. Nr 26, poz. 146 published on March 22, 1921. The chronologically second constitutional act of the Reborn Poland, being propaganda and political in nature, and preceding the date of the plebiscite in Upper Silesia (on March 20, 1921) by just 12 days, completed the statut by adding the article 8a, as well as the article 33 of the statute, through enacting the paragraph 3.

The article 8a of the statute equipped the Silesian Sejm with passive legislative competences meaning that the Sejm of the Republic of Poland can change acts concerning four areas of economy (mining, industry, trade and handicraft) and bidding in Upper Silesia on the day of its overtaking by Poland only when agreed on by the Silesian Sejm.

The amendment completed the article 33 by the paragraph 3, partially modeled on the article 16 of the Weimar's constitution (11.08.1919 r.). This new regulation included resolutions beneficial for the Silesian population, namely:

- that state officials, working in the Silesian voivodship should generally come from the Silesian voivodship;
- that when appointing the offices of the state administration, it is the officials from the Silesian voivodship that are given priority holding the same qualifications;
- that officials and workers or labourers from the Silesian voivodship working in state administration or in state companies in the Silesian voivodship may be transferred to other voivodships of the Republic of Poland against their own will if their education or the prevailing state service's business require it.

In the article, the author presented the origin of the constitutional act of 8 March, 1921, an interpretation of its regulations and realization of the regulations of the act in practice.